

АНАЛИЗА НА ЖЕНСКИТЕ ЛИКОВИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЕПСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ ОД СТРУМИЦА И ОД СТРУМИЧКО ВО КНИГАТА *ТУРУНЦУЛА КАРАВЛАШКИ* ОД ИВАН КОТЕВ

Наде Костадиновска-Спасеновска

Музеј на Република Северна Македонија, Скопје

Датум на прием: 14.09.2021 г.

Апстракт: Трудот ги обработува, анализира женските ликови во епските народни песни од Струмица и од Струмичко во книгата „Турунцула Каравлашки“ од Иван Котев. Целта е, преку народната песна, да го спознаеме она што го опкружувало, а со тоа и инспирирало народниот творец при нејзиното создавање. Попрецизно, целта е анализата на женските ликови, кои речиси во секоја песна се дел од животот на главниот јунак Турунцула Каравлашки, односно како тие, во различен сегмент од својот живот, се претставени од народниот пејач, кој, преку своето видување низ секојдневието, успеал да ги вметне во песните за Турунцула.

Клучни зборови: Турунцула Каравлашки, мајка, девојка, невеста.

Македонскиот народен пејач, преку песните, со векови ја искажувал својата болка, тага, радост. Низ песните го опишувал својот живот, социјалните моменти и општествените случувања. Низ нив го прикажал сето она што може да го дофати, но и она што, за него, претставувало, недостижно, непознато, имагинарно. Ја прикажал својата народност, припадност, вера, својот непокор, но и својот страв манифестиран од непознатото. Народните песни се симбол на препознатливост на еден народ, но и вечно сведоштво за нивната култура и традиција. Народните песни се сè она со кое се сочуввал народот во моментот на создавањето, но и сè она за кое мечтаел – љубовта, слободата, животот. Како што ќе каже и Димитар Миладинов во Предговорот на Зборникот: „Народните песни се показалка на степенот на умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот“ (Миладиновци 1962: 9). Токму оваа важност на македонските народни песни ја препознава и авторот на книгата Иван Котев, кој е долгогодишен страствен собирач на народни песни, приказни и умотворби. Неговите дела, неговата собирачка дејност ширум просторите на Струмица, но и пошироко, секаде онаму каде што можел да отиде и да запише или снимии некоја песна, говорат за неговата неуморност да придонесе кон зачувување на македонските народни

песни од заборава, а оттаму и кон зачувување на македонските идентитет и култура, притоа негувајќи го секој збор, искажан токму онака како што го пренеле неговите соговорници. А тоа, тоа е подеднакво важно како и собирањето на големиот број народни песни. Оттаму можеме да ја видиме и љубовта на собирачот/фолклористот кон неговиот мајчин македонски јазик, но и кон струмичкиот дијалект, кој, како еден од многуте во нашиот јазик, треба да се чува од заборава.

Од народните песни исто така можеме да ги согледаме и: навиките, однесувањето на луѓето, нивната социјална положба, статусот во семејството, но и особините што ги поседувале. Во овој текст ќе дадам анализа на женските ликови од народните песни за епскиот јунак Турунцула Каравлашки, кои се дел од семејниот и од љубовниот живот на Турунцула, за поблиску да ја осознаеме женската стварност, опеана низ песните, кои се создале во Струмица и во Струмичко, но ја даваат сликата на состојбата на жената во поширок размер.

Во македонските народни песни еден од ликовите, кој често се спомнува, е ликот на мајката, без разлика дали тоа е мајка на јунак, мајка на невеста, и сл. Мајката, како важен сегмент од семејството, како битен елемент во животот на децата, чувар на традицијата и застапник на честа во општеството, не случајно е дел од народните песни. Народниот пејач сакал да ја покаже „големината“ на мајката. Таа е столбот на цврстината на семејството – некој што постојано е присутен во животот на децата „... бидејќи општествената улога се сведува на жена – домаќинка и жена – мајка, воспитувач на децата“ (Цветановска 2014: 132).

Особено нераскинлива е врската меѓу мајката и синот јунак, како што е во народните песни за епскиот јунак Турунцула Каравлашки. Мајката на јунакот добива посебна важност во семејството и во општеството. Повеќе е почитувана и вреднувана од другите мајки: „Мајка која во рамките на женската хиерархија во семејството постигнала повисок статус преку раѓањето на својот син“ (Ашталковска-Гајтановска 2019: 137). Со тоа што синот е силен јунак, кој го спасува населението од разни змии, ламји, аждери, од арапини, а подоцна и од разни поробувачи, односно од сето она што е олицетворение на зло, мајката се поистоветува со сила, храброст, но пред сè со нежност на мајка, која сета љубов и внимание му го посветила на синот, а тој станува силен јунак. Преку неговото јунаштво ѝ се восхитуваат и на мајката:

Наде Костадиновска-Спасеновска, *Анализа на женските ликови во...*

„Леле, боже, леле мили, боже
Блазе мајка што родила јунак...

(Миладиновци 1962: 112).

Во народните песни јунакот најчесто ѝ се обраќа со „стара мајко“, а таа пак со „мили синко“. Синот јунак има особена почит кон својата мајка бидејќи првенствено така е воспитуван, во духот на чесноста и почитта, па тој така и се однесува. Тој ја почитува и поради тоа често се советува со неа или ѝ се обраќа кога му е потребна помош. Тука линијата на почитта е тенка со линијата на знаењето и очекувањето дека таа секогаш е тука да му помогне и да му возврати на неговото барање:

Спремај ми ги мамо, м’ри мишинлии десаѓи,
јас ќе спремам, мамо м’ри, таја брза коња...

(Котев 2018: 30).

Еј ти мамо, гиди море, мамо стара мамо,
ја отварај, мамо м’ри железните порти...

(Котев 2018: 31).

„Е бре мале, гиди ле, стара ле мале,
ја оседлај, гиди ле, враната ми којна...

(Котев 2018: 49).

Мајката, особено радосна поради побараната помош од неа, секогаш е подготвена да ги исполни барањата:

А што беше неговата мајка!
Наплни си, гидии, мишанлии десаѓи,
една страна, гиди, бели мецидији,
друга страна, гиди, се турски лири...

(Котев 2018: 43).

Поврзаноста на релацијата мајка – син јунак и обратно се гледа и од народните песни, каде што синот често бара совет од мајката и за љубовното прашање, односно во случајов како да најде невеста. Ова можеби не може да се разгледува во целост само како почит кон

мајката и љубов кон неа, па оттаму да се бара и совет, ако се знае дека во минатото, особено во периодот кога настанувале народните песни, најчесто се вршело стројникување. Можеби не секогаш, но во отсуство на таткото, често мајката донесувала одлука за идните сопружници на своите деца. Во овој случај не знаеме што е точната вистина, но секако биле воспитувани да го почитуваат зборот на постариот. Така и Турунцула Каравлашки освен што често бара од својата мајка да му помогне околу секојдневните работи што ги извршува, тој бара и совет од неа. Иако силен јунак, тој пред неа, како нејзино чедо, ги искажува своите чувства и маки:

Сегде одих, мамо, сегде шетах,
мома спрема мене не си најдох,
мома спрема мене, наспрему тебе...

(Котев 2018: 51).

Тука Турунцула освен што ја искажува својата мака, тој нагласува дека не може да најде девојка, која ќе биде достоина за него, но и за неговата мајка. Повторно го имаме нагласено значењето на мајката. Ваквиот однос мајка – син, освен во народните песни за епскиот јунак Турунцула, се сретнува и во народната песна „Марко си грабит невеста“ (Миладиновци 1962: 209), во која е опеан и моментот на стројникувањето на мајката на Марко. Иако песната завршува со грабнувањето на девојката, сепак, постои моментот во кој мајката има значајна улога бидејќи врши стројникување, на веќеизбраната девојка од страна на Марко Крале:

Ај, ти мајко ај, ти стара мајко!
Да се зготвиш стројница да ојш,
ќе те пуштам Клисуре града,
да ми оиш у попа Никола,
да посвршиш убаа девојка...

(Миладиновци 1962: 209).

Во народната песна „Турунцула, каравлашки капетан“ мајката се јавува како стројник, но на поинаков начин. Гледајќи дека нејзиниот син не може да најде девојка, а сакајќи да му помогне, таа бара девојка за него:

Наде Костадиновска-Спасеновска, *Анализа на женските ликови во...*

Турунцула Каравлашки
каравлашки, гиди леле, карапетанчки
нигде мома, гиди ле, не ареса,
нигде мома, гиди ле, не бендиса.
Та си крена неговата мајка,
од село на село ле, од града на града,
да намери, гиди ле, мома према него...

(Котев 2018: 35).

Во оваа народна песна, но и во другите за Турунцула, често девојката што ќе му се допадне е веќе посвршена, па поради тоа Турунцула ја грабнува девојката:

Ај, та си грбна Торунцула,
та си грбна, гиди море, младата невеста,
та ја качи, гиди море, на враната којна...

(Котев 2018: 33).

Та ја фана, гиди ле, за десната рака
та ја фрли, гиди ле, на којно зад него
и удри на којно мамузи...

(Котев 2018: 36).

Грабнувањето била честа појава во тогашното општество иако се сметало за незаконски акт: „Грабнувањето се извршува силум и бара акција на грабнувачот и неговата дружина“ (Цветановска 2010: 161). Во народните песни за Турунцула Каравлашки, неговата дружина е всушност неговиот коњ. Па, тој му се обраќа со: „Еј ти којнче, гиди, мој другарју“ (Котев 2018: 27). Во песните коњот е опеан како жив лик, верен другар или како што ќе напише Иван Котев во книгата: „Коњот на нашите епски јунаци не е обичен коњ. Тој е и другар и советник на својот стопан“ (Котев 2018: 20). Во верната дружина може да се вброи и неговата мајка, која, иако не присуствува на самиот чин на грабнување, таа го подготвува за тоа, а во некои случаи и го советува дека грабнувањето е најдобро решение:

Грабни синко, невестата.
Ако мајка не послушаш
харам да т'је благо млеко

што те доих три години...

(Котев 2018: 62).

„Мотивот за грабеж на мома е доста експлоатиран, бидејќи грабежите биле секојдневна појава. Грабежите се вршат со итрина во песните без согласност на момата“ (Пенушлиски 1992: 109).

Па расфрла, гиди ле, Турунцула,
па расфрла, гиди ле, пари од десаѓи
на една страна, гиди ле, бели мецадији,
а на друга страна, гиди ле, се турски лири.
Сите гости пари грабат,
Турунцула, гиди ле, младата невеста...

(Котев 2018: 50).

Народниот пејач, во песните, често ја воспевал женската убавина и ја издигнувал на највисоко ниво, притоа користејќи метафори, кои му биле блиски со секојдневието, како за девојчинската, така и за невестинската убавина. Невестата во народните песни за Турунцула е опеана како млада и убава девојка, мома, со вита снага, бело лице, убава коса:

Млада невеста, у лице е гиди море, бела и црвена,
на снага је, гиди море, т'нка висока ...

(Котев 2018: 31).

Гито стојаше, слнце греише,
и очите и като дребни звезди,
и гредите и като јасна месечина...

(Котев 2018: 64).

Во народната песна женската убавина е идеализирана. И ретко е опеана во поинакво издание освен како беспрекорна убавина. Често девојката или нејзиното лице ја/го поистоветуваат со Сонцето, како извор на живот, светлина: „Во смисла на макрокосмичкото доживување на Светот, лицето посебно женското, се поистоветува со Сонцето или со Месечината“ (Ристески 2004: 94). Особено, доколку станува збор за невеста на епски јунак, идеализирањето е неизбежно, за

таа да стане достојна на веќеидеализираниот јунак: „Тука постои семантичка врска: убавина – јунаштво. Убавина поврзана со нежност и топлина, јунаштво поврзано со вештина и храброст – два елементи ценети почитувани од луѓето“ (Вражиновски 1986: 50). Со нејзината убавина таа веднаш го плени јунакот. И најчесто кога јунакот зборува за неа ги користи зборовите: „једно мало моме“, „моме спрема мене“, „малкај мома“, „мојто либе“, „младата невеста“. Најчесто во народните песни е опеана женската физичка убавина како нешто што е примарно кога се работи за описот на жените. Додека пак духовната убавина ретко била опеана. Акцентот, во сите песни за Турунцула во книгава, е ставен на надворешната убавина, како нешто што во прв момент го привлекува јунакот. Имиња на невестите, кои се опеани во народните песни за Турунцула се Ангелина и Јана.

Во народните песни за Турунцула Каравлашки, каде што мотивот е грабнувањето, не најдов на ниту еден момент, каде што е опеана љубовта на девојката кон Турунцула. Тука станува збор за грабнување без знаење и одобрување од девојката. А дејството е најчесто на денот на свадбата на девојката со друго момче. Иако мајката знае дека грабнувањето е незаконски акт и е тежок момент за девојката, таа сепак го советува својот син да го направи тоа. Тука се гледа љубовта на мајката кон својот син и само кон него. Знаејќи дека таа е негова, а во голема мера и нејзина избраничка, не ѝ е битен моментот за чувствата на девојката и положбата во која е ставена. А можеби бидејќи нејзиниот син јунак е идеализиран како во нејзините очи, така и во околината, смета дека тој е идеален партнер на избраната девојка, па оттаму не мисли дека ја става во незавидна положба, туку напротив. Но, сепак, со оглед на тоа што тогаш и не било од големо значење што чувствува и што сака една девојка, грабнувањето како форма се задржало долг период.

Во овие народни песни невестите се опеани како послушни, скромни, се однесуваат со почит кон гостите, особено кон кумовите и сватовите, на кои им се придавало голема важност на свадбите, па и понатаму во социјалниот живот. Невестата, во песните, се однесува според обичаите на тогашното општество „дар дарува“, „рака бацува“. Односно, таа ја покажува својата почит кон општеството, зачувувајќи ги обичаите:

Ко дојдеа сватовето, сватовето, кумовето,
извадеа невестата, да га кумот благослове...

(Котев 2018: 63).

Та слегнала младата невеста
та слегнала, гиди ле, рака да целива...

(Котев 2018: 36).

Понатаму е опеан и моментот на свадбата на Турунцула со грабнатата девојка. Таа во таа состојба морала да остане и да се омажи со Турунцула бидејќи со грабнувањето се нарушувала честа на девојката, која била многу важна. Целиот овој опеан момент во кој не се опфатени чувствата и желбите на девојките, бил важен сегмент од нивниот живот, на кој се гледало со леснотија и не се придавало големо значење. Девојката – невестата ја прифаќала свадбата како единствен спас од безизлезната состојба. Како таква е ѝ претставена во песните, каде што најчесто е опеана само радоста на Турунцула за свадбата, но не и на девојката:

Невеста грабили,
ја зимали, дома се вратили,
и почнале, гиди, млад Турунција
свадба да си праве и да се веселе...

(Котев 2018: 28).

Освен убавината, добрината, послушноста и другите атрибути, со кои се истакнувал женскиот лик во народните песни, во нив можеме да сретнеме и атрибути со кои се отсликува и женската итрина, лукавост, бистроумност, а кои ѝ помагале да се соочи со сето она што реално не можела. Но освен т.н. добри женски страни, во народните песни се сретнуваме и со нејзините негативни особини. Во народните песни за Турунцула таков лик е *Мара меанџика*, опеан во народната песна „Турунцула и Арап Али-бег“. Во народната песна *Мара меанџика* е прикажана како жена, која, поради својата лакомост, го предала Турунцула Каравлашки на Арап Али-бег. Таа е олицетворение на себична, лесноумна, користољубива, алчна жена, која за „срмена кошула“ го издала Турунцула. Но, Али-бег не го изненадило тоа бидејќи, според него, но најверојатно и според тогашното општество жената не била на исто ниво со мажот – ја сметале за полесноумна и поалчна од него, па поради тоа тој можел и полесно да ја прелаже, како што е случајов со Мара меанџика и Али-бег: „Еј, еј, нел’је женско, па се полагала“ (Котев 2018: 38). Или пак, Али-бег ја познавал *Мара*

меанџика и ги знаел нејзините особини, па поради тоа така и постапил. Во тој случај Мара меанџика ќе биде олицетворение само на одредена група жени, кои ги имаат нејзините особини. Но, колку и да се вбројува во негативните ликови, таа сепак ја признава својата вина и е подготвена да ја издржи казната, не барајќи прошка од Турунцула.

Еј, еј, ајде, се разљутил млад Турунцула
те си закла Арап Али-бекче,
те им веле на Мара механџика:
– Дали сакаш ламба да ми светеш,
или сакаш диван да ми стоиш?
– Еј, еј, ајде, му проговорила Мара механџика
Јас на тебе ламба ќе ти светам!

(Котев 2018: 38)

Наоѓањето на животен сопатник е главен мотив во многу народни песни. Создавањето на семејство и на потомство е најважниот момент во животот, па оттаму во многу песни се опеани: болките, желбите, копнежите на девојките за момче, секако скриени од околината. Со таква тематика се трите народни песни запишани во книгата: „Малкај мома рамни двори мете“, „Девојчица Бога помолила“, „Девојка бара јунак спроти неа“. Тие се спротивна верзија на оние за Турунцула и за грабнувањето на девојките. Со овие песни народниот пејач сакал да покаже дека секојдневието на девојките и не било така сурово, односно не биле сите подложни на грабнување. Девојките опеани во овие песни имаат можност за мечтаење за својата љубов, за желбата да пронајдат момче, кое ќе биде онака како што посакуваат тие. Тие, во своите молитви, упатуваат молба за да најдат начин да стигнат до такво момче, притоа барајќи и натприродни сили за да успеат да стигнат до момчето, бидејќи желбата и копнежот се големи:

Дај ми, Боже, крила соколови,
и јазе да си летна, Боже,
и да појда на Каравлашка земја,
там да најда, Боже,
јунак спроти мене,
штото да не пие вино и ракија
љу кафе да пие и чибук да тегли,
оти виното, кука растурува,
и ракиата к’шти запостува [sic]...

(Котев 2018: 82).

Во тогашното општество постоеле определени критериуми за избор на девојка и за избор на момче. Момчето требало да биде добро, храбро, да биде домаќин. Девојките за себе си посакувале токму вакво момче, често поистоветувајќи го со силен јунак, затоа што јунакот бил олицетворение на сето тоа, особено на храброста и силата, кои ги пленеле девојките.

Во народните песни за епскиот јунак Турунцула Каравлашки и останатите, кои се запишани во книгата на Иван Котев, тема на обработка беа женските ликови, кои, како неизбежен момент од животот на секој јунак, се опеани во песните: мајка, девојка – невеста и жена – предавничка. Тоа се женски ликови, кои се олицетворение на „добро“ и женски ликови, кои се олицетворение на „лошо“. Народниот пејач, низ песните на Турунцула, освен што ни кажува за јунакот и за неговиот живот, ни ги доловува и женските ликови низ кои можеме да ја согледаме положбата на жената во тогашното општество, но и да го проследиме нејзиниот опис, односно како таа била забележана од околината во различни сегменти од нејзиниот живот:

- мајка: добра, нежна, пожртвувана, силна, секогаш присутна за синот јунак, мајка-воспитувач, советник, стрojник, верна дружина;
- девојка – невеста: убава, послушна, покорна, со свои желби и мечти, верна на традицијата, чувар на честа во општеството;
- Мара меанџика: лесноумна, лесноверна, себична, алчна, лакома.

Женските ликови, претставени преку животот на Турунцула, се токму она со кое се соочувало едно момче во реалниот живот. Релацијата мајка – син – невеста и не била толку лесна. Биле потребни многу напори за да биде сочувана таа во најдобро светло. Тука била неизбежната љубов на момчето кон мајката и кон невестата, како што е и во народната песна за Турунцула:

Ја излези мајко, излези да видеш,
јас си носам, мајко, руса Ангелина,
руса Ангелина, младата невеста...

(Котев 2018: 48).

Наде Костадиновска-Спасеновска, *Анализа на женските ликови во...*

ЛИТЕРАТУРА

Ашталковска-Гајтановска, А. 2019. „Фолклористички интерпретации на македонската жена”. *Македонски фолклор* бр. 75. Скопје, 135–144.

Вражиновски, Т. 1985. „Убавината на жената одразена во македонскиот фолклор”. *Македонски фолклор* бр. 35. Скопје, 37–55.

Миладинов, К. и Д. *Зборник*. 1962. Скопје: Кочо Рацин.

Котев, И. 2018. *Турунџула Каравлашки, македонски епски народни песни од Струмица и Струмичко*. Струмица: ЗД Графосервис.

Пенушлиски, К. 1992. *Народна култура на Егејска Македонија*. Скопје: Мисла.

Ристески, Љ. 2004. „Културна топографија на човечкото тело”. *Етноантропологија* бр. 4. Скопје, 88–115.

Цветановска, Ј. 2010. *Гревој и казнајта*. Скопје: Матица.

Цветановска, Ј. 2014. „Улогата на жената во традициската култура”. *За етнологијата, безброј ираѓови сме иреминале*. Скопје, 121–140.

ANALYSIS OF THE FEMALE CHARACTERS IN THE MACEDONIAN EPIC FOLK SONGS FROM STRUMICA AND THE STRUMICA REGION IN IVAN KOTEV'S *TURUNDZULA KARAVLAŠKI*

Nade Kostadinovska-Spasenovska
Museum of Republic of North Macedonia in Skopje

Summary

In the folk songs about the epic hero Turundzula Karavlaški and the other that are written in the Ivan Kotev's book a theme for analysis were the female characters who as, inevitable moment from the life of every hero are sang in the songs: mother, girl-bride and a woman-traitor. Some songs focus on female characters which are a personification of good, but also of the opposite, i.e. which are personification of evil. We learn about the female characters through which we can find out about the state of women in that type of society and we also see them depicted in different stages of their lives, which reflects the different stages women had in real life back then.